

SARKOFAGAI KUNIGAIKŠČIŲ RADVILŲ NESVYŽIAUS MAUZOLIEJUJE, GALIMYBĖ JUOS RESTAURUOTI

Vykdamy tyrimo, restauravimo ir konservavimo darbus LDK magnatų giminių kapavietėse, išlikusiose Lietuvos respublikos teritorijoje, buvo sistemingai domimasi kaip tvarkomi tokie objektai kaimyninėse valstybėse. Tai buvo būtinybė, nes jų problemos ir sprendimo būdai tapo pavyzdžiais, o pasiekti rezultatai skatino nekartoti klaidų, pritaikyti pasiteisinusius, efektyviausius restauravimo ir konservavimo metodus. Laidojimo papročiai ir tradicijos, kriptų įrengimai ir jų sąlygos, sarkofagų gamybos būdai, jų puošyba (simbolika ir užrašai) turi daug bendrų bruožų, būdingų visos Europos didžiūnų kapams. Ryškėjo skirtingų religinių konfesijų sąlygojami esminiai skirtumai, kurie pasireiškė magnatų įtakingumo, valstybinių rangų ir turtingumo sampratose. Didelę reikšmę diktavo laikmečio kaita; krizių ir pakilimų laikotarpiai, požiūrių mainymasis.

Nesvyžiaus kunigaikščių Radvilų mauzoliejų vizualiai tyrinėjome prieš 17 metų. Susipažinome ir aiškinomės istorinę jo reikšmę. Šis Radvilų giminės panteonas - aukštų LDK pareigūnų, savo laiku sprendusių svarbiausius valstybės reikalus ir ne kartą nulėmusių jos likimą. Tai garsiausių istorinių asmenybių palaidojimo vieta. Išlikę palaidojimai nuo XVI iki XXI amžiaus, iš viso 71 kapas.

Didžioji kapų dalis - 54 vnt. - yra ne autentiški, tai kelių vykdytų remontų (1749 m. ir 1905 m.) produkcija - paprasti mediniai karstai (futliarai). Veikiausiai, praūžus kariniams antpuoliams, po vandalų siautėjimų tvarkant mauzoliejų būdavo per sudėtinga restauruoti suniokotus senuosius prabangius kunigaikščių sarkofagus. Pasitenkindavo naujais pigiais karstais - minimaliausia galimybe patalpinti palaikus ar bent jų likučius. O gal sarkofagų jau nebebūdavo, užkariautojai išsigabendavo juos kaip karo grobį. Metalas, ypač alavas, senaisiais laikais buvo solidžiai vertinamas. Populiarūs Europos didžiūnų kapavietėse alaviniai sarkofagai dažnokai būdavo ne tik patikrinami, bet ir grobiami, dideliuose miestuose parduodami amatininkams kaip žaliava. Perlydžius iš jų gamindavo lėkštės, šaukštus, taures bei kitus buitinius rakandus, arba sarkofagą kitam didikui.

Kaip prieš 17 metų, taip ir dabar, Nesvyžiaus mauzoliejus yra 1905 metų remonto pasekmė - pigūs standartiniai mediniai karstai su vargingomis informacinėmis lentelėmis, neretai nurodančiomis netikslūs duomenis. Autentiškų kunigaikščių Radvilas reprezentuojančių sarkofagų išlikę tik 12 vnt. Senieji niekada nebuvo restauruoti ar bent iš pagrindų valyti. Dar 6 vnt. Autentikos - tai XX a. pirmosios pusės palaidojimai naujojoje kriptoje, esančioje poaltorinėje rūsio dalyje. Mauzoliejaus remontiniai padariniai -- visiškai sarkofago sampratos nuvertinimas. Kriptose dominuoja mediniai karstai - futliarai, užgožiantys senuosius sarkofagus - originalius kultūros paminklus, didelę meninę vertę turinčius objektus. Keistokai atrodo 1905 m. vadinamoji karstų apsauga - visi objektai kryžmai perrišti plieninėmis vielomis. Kiekvieno objekto (nesvarbu, ar tai sarkofagas, ar futliaras) viršutinėje plokštumoje, per vidurį, pūpso vielų perrišimo techninis mazgas. Šie grubūs pažabojimai visiškai nedera kunigaikščių palaidojimams - techninis mazgas garbingiausioje kapo vietoje, kur per amžius būdavo kryžius - šventasis tikėjimo simbolis. Apsauga abejotina, gal tik iliuzorinė, dėl akių - vielos sutraukiotos, galai paslėpti po karstais. Peršasi išvada, kad XX a. pradžios Nesvyžiaus pilies šeimininkams - 1905 m. tvarkytojams, labiausiai rūpėjo įsirengti savo šeimos laidojimo kriptą mauzoliejaus poaltorinėje dalyje, apie visa kita laikytąsi formalaus požiūrio. Sumenkinti LDK valstybės dignitorių atminimo paminklai - tai lojalumo demonstravimas carinei valdžiai. Atsiribojimas nuo garbingos praeities to laikotarpio aristokratų šeimoms būdingas, ypač siekiant karjeros valstybinėje veikloje.

Po 17 metų, mūsų grupei vėl apsilankius kunigaikščių Radvilų Nesvyžiaus mauzoliejuje jokių teigiamų pokyčių nepajutom - vien tik praradimai. Dingo autentiška epitafinė plokštė nuo Mikalojaus XVI Kristupo Radvilos (1695-1715), LDK pastalininko, sarkofago. Nebėra originalios epitafinės plokštės, žymėjusios Mykolo Mikalojaus Radvilos (1791-1846), Lietuvos armijos husarų pulkininko kapą. Šios plokštės 1999 m. mūsų nufotografuotos ir padaryti jų nuorašai bei tekstų vertimai. Mikalojaus XVI Kristupo Radvilos (1695-1715), Jeronimo Florijono Radvilos (1715-1760) ir Uršulės Pranciškos Višnioveckos Radvilienės (1705-1753) sarkofagų dangčiai sulinkę - smenga, įgrius į sarkofagus, reikia tvarkyti jų vidines konstrukcijas. Pasigesta daugelio smulkių dekoru detalių nuo sarkofagų. Minėto Uršulės Pranciškos sarkofago paviršiai, ypač dekoras, sutrūkinėję. Šis sarkofagas tiek pajuodęs, kad paviršiaus dekoratyvinės dangos (auksavimas, sidabravimas) nebesiskiria. Mūsų - XX a. pabaigos fotografijose apie šio objekto dangų išsidėstymą dar galima neblogai orientuotis.

Alaviniai, seniausieji mauzoliejaus sarkofagai, aktyviai eroduoja. Elžbietos Eufemijos Višnioveckos Radvilienės (1569-1594) ir šalia esantis neįvardintas vaikiškas sarkofagas seniau tokių išsiplėtojusių alavo maro židinių paviršiuose neturėjo. Senasis Elžbietos Eufemijos sarkofago alavas įsitempęs - lūžinėja, reikalinga metalo stabilizacija.

Vienas iš įdomiausių - tariamasis Alberto III Vladislovo Radvilos sarkofagas. Jo puošyba - briaunas dengiantis reljefinis ornamentas, derintas su grafiniais piešiniais plokštumose. Objektas pagamintas iš žalvario, sidabruotas, auksuotas, vietomis - aukso imitacija. Trūksta kojų - suplotų dekoratyvinių rutulių, puoštų reljefais. Pirmiausia, šiam sarkofagui reikalingi kruopštūs ir išsamūs cheminiai tyrimai. Būtinai patyrusių restauratorių rekomendacijos ir kolokviumas šio sarkofago valymo ir konservavimo temomis.

Visi senieji kunigaikščių Radvilų sarkofagai gaminti garsių meistrų ir neabejotina, kad buvo ganėtinai brangūs ir vertingi meno kūriniai. LDK laikų kunigaikščiams tėvų ir protėvių kapai atrodė prestižo reikalas, sarkofagai turėjo reprezentuoti kunigaikštišką kilmę ir didybę. Sutvarkyti - restauruoti, tinkamai eksponuoti šie objektai taptų mauzoliejaus įprasminimo akcentais. Kaip nedidelį to pavyzdį šią vasarą Nesvyžiuje vykusiame mauzoliejaus tyrinėjimų ir tvarkymo seminare nuvalėme, išlyginome ir konservavome Konstancijos Radvilaitės Čiudovskos (16797-1756) sarkofago herbinį kartušą. Beje, šį kartušą nuėmėme nuo kito kapo. Restauravimo darbai vyko bendradarbiaujant kartu su vietiniais kolegomis. Kad ir labai per trumpą laiką - keletą dienų - pavyko gražinti kartušui pirminės išvaizdos būklę. Prieš du su puse šimto metų amalgaminio būdu auksuotas Konstancijos sarkofago herbinis kartušas vėl spindi senųjų laikų didybe. Taip atsiskleisti visi restauruoti autentiški mauzoliejaus sarkofagai.

Keista, tačiau restauruotasis pavyzdys - Konstancijos sarkofago herbinis kartušas buvo supakuotas į kartoninę dėžutę ir saugiai paslėptas. Įsisenėjusi futliarų liga kankina Nesvyžių. Rimti šios ligos simptomai pasireiškė ir dar plačiau. Galinėje mauzoliejaus kriptoje suerodavę karstai patalpinti į naujai pagamintus medinius futliarus. Tokie savamokliški sprendimai tik pakenkia objektams - defektyvūs objektai su veikiančiais erozijos židiniiais, uždaryti į mažas erdves, yra veikiami didesnio drėgmės kondensato. Rezultatas - puviniai tik aktyviau bujoja. Reikia stabdyti gedimą, šalinti jo padarinius, analizuoti erozijos atsiradimo priežastis ir rasti profesionalius sprendimus, kaip jų išvengti. Šiuo atveju dangstymasis futliarais - būdinga šio mauzoliejaus priežiūros veikla. Taip problema paslepama nuo visuomenės akių. Ar tikrai reikalas jau išspręstas?

Gintaras Kazlauskas - restauratorius ekspertas, kultūros (dailės) paveldo ekspertas. 2016.10.16.